

Kritiek op de ontcijfering van het Mykeens

door

Dr. R. THIBAU

Twaalf jaar na het verschijnen van M. Ventris' artikel *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives*¹ lijdt het geen twijfel meer dat zijn ontcijfering van het Lineair B als een der belangrijkste gebeurtenissen van de twintigste eeuw op oudheidkundig gebied mag beschouwd worden. Reeds de prestatie zelf was merkwaardig, want alle specialisten inzake schrift hadden iets dergelijks voor principeel onmogelijk gehouden, aangezien het ging om een niet gekende taal in een niet gekend syllabarium. Het resultaat was het niet minder, daar men aldus voor een Griekse taaltoestand kwam te staan die meer dan vijf eeuwen ouder was dan de oudste Griekse tekst, en die bijgevolg chronologisch overeenstemde met het Hittietisch.

Hoe groot de bewondering en de waardering voor een dergelijke geniale vondst ook moge zijn, de wetenschap eist een nauwkeurige verifikatie van de gevolgde methode en van het bereikte resultaat. Welnu, tot op heden bestaat er geen onbevangen kritisch onderzoek van deze ontcijfering, die op zoveel gebieden zo verstrekkende gevolgen móet hebben. Betekent dit het stilzwijgend bewijs dat M. Ventris voor het Lineair B raadsel de meest volmaakte en definitieve oplossing vond?

Velen zijn inderdaad deze mening toegedaan, doch ons lijkt dit niet zo waarschijnlijk. Naast de louter theoretische overweging dat het bij een ontcijfering nog nooit gebeurde dat niets hoefde herzien te worden, is er ook de vaststelling dat sommige terzake bevoegde geleerden, die de ontwikkeling van de mycenologie van dichtbij en met belangstelling volgden – we denken hier o.a. aan N. Platon² – nog steeds een zeker voorbehoud maken omtrent de juistheid van de ontcijfering. Zij zijn van oordeel dat, in het bereikte resultaat, lang niet alles even gunstig uitvalt en dat de

1. Verschenen in *Journal of Hellenic Studies* 73, 1953, pp. 84-103. Men raadplege in dit verband ook: J. Chadwick, *The Decipherment of Linear B*, Cambridge, 1958 (thans in Nederlandse vertaling, Aula-reeks n° 58); en vooral M. Ventris-J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, 1956, meestal afgek. als DOCS.

2. In zijn bespreking van *Evidence*, verschenen in *Krètika Chronika* 8, 1954, pp. 143-163.

voorstanders dikwijls de ogen sluiten voor talrijke en evidente moeilijkheden.

Voor iemand die onbevooroordeeld kennis neemt van de ontcijfering, van de hieraan gewijde besprekingen pro en contra, en daarna van de nu reeds vertaalde en gekommentarieerde Lineair B tabletten, wordt het inderdaad vlug duidelijk :

a. dat we in feite zeer weinig begrijpen van deze teksten en niet eens weten welke transakties opgetekend werden. Zelfs de tabletten waarvan de vertaling nu definitief schijnt vast te staan, blijven nog zeer duister. Wat betekent immers een tablet met de volgende tekst : *de priesteres en bezit dit en verklaart dat de godheid het grondeigendom bezit, maar de bezitters van de percelen verklaren dat de godheid slechts de pacht van de gemeenschappelijke percelen bezit* – ideogram 474 liter tarwe ? En dergelijke voorbeelden zijn legio, cfr. DOCS 140-147 ;

b. dat anderzijds voor heel wat tabletten zeer uiteenlopende interpretaties werden gegeven. Wat bijvoorbeeld voor C. Gallavotti³ offergaven voorstelt in verband met de held of godheid Proitos, houdt L. R. Palmer⁴, en met een zeker voorbehoud ook J. Chadwick⁵, voor een rituele kalender of voor een zuiveringsfeest van de stad Pylos, voltrokken in het heiligdom van Poseïdoon, met het oog op een gunstige zeevaart ;

c. dat in de argumentatie van de tegenstanders J. Henle⁶, E. Grumach⁷, W. Eilers⁸ en J. Beattie⁹, ofschoon ze over het algemeen de nodige wetenschappelijke sereniteit miste, toch enkele punten voorkwamen die hout sneden en meer aandacht hadden verdiend ;

d. dat ,tenslotte, sedert het verschijnen van de *Documents in Mycenaean Greek*, 1956, nu nog het standaardwerk op het gebied van de mycenologie, geen noemenswaardige vooruitgang meer

3. Cfr. artikel *I documenti unguentari e gli dei di Pilo*, verschenen in *Parola del Passato* 14, 1959, pp. 87-105.

4. Cfr. artikel *A Mycenaean Calendar of Offerings*, verschenen in *Eranos* 53, 1955, pp. 1-13. De idee van een kalender heeft hij ondertussen laten varen zoals blijkt uit zijn twee volgende werken *Mycenaeans and Minonans*, Londen, 1961, pp. 121-126, en *Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford, 1963, pp. 261-268.

5. In navolging van A. Furumark, cfr. DOCS 172.

6. Cfr. artikel *Have we Criteria for judging a Decipherment of Minoan ?*, verschenen in *American Journal of Archaeology* 59, 1955, p. 171.

7. Cfr. artikel *Bemerkungen zu M. Ventris & J. Chadwick – Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives*, verschenen in *Oriental. Literaturzeitung* 52, 1957, pp. 293-342.

8. Cfr. artikel *Kretisch-Kritisches : Betrachtungen zur angeblichen Entzifferung der minoischen Strichschrift*, verschenen in *Forschung und Fortschritte* 31, 1957, pp. 326-332.

9. Cfr. artikel *Mr. Ventris' Decipherment of the Minoan Linear B Script*, verschenen in *Journal of Hellenic Studies* 76, 1956, pp. 1-17.

werd geboekt, noch wat betreft het identificeren van de tekens, noch wat betreft de interpretatie der tabletten. Gelet op het feit dat ondertussen talrijke nieuwe tabletten gevonden werden en gezien het stijgend aantal geleerden die aan mycenologie doen, zou men eerder het tegenovergestelde verwachten. Deze stilstand die niemand ontgaat, kan natuurlijk te wijten zijn aan de aard zelf van het materiaal, dat slechts bestaat uit kleine lapidaire teksten. Het zou echter ook kunnen zijn dat de ontcijfering, niettegenstaande al het goede dat ze bevat, toch in zekere zin op een verkeerd spoor terecht kwam.

Als men tot deze overtuiging komt, moet men konsekvent verder gaan en nauwkeurig de verschillende bewerkingen van de ontcijfering nagaan om zich van de gefundeerdheid derzelve te vergewissen. Doch hoe kan men deze bewerkingen nagaan? Deze vraag ligt aan de basis van de controverse die door de tegenstanders werd uitgelokt. Immers, M. Ventris had in zijn befaamd artikel *Evidence* enkel het resultaat van zijn ontcijfering meege-deeld, in de overtuiging dat dit zo verbluffend was dat hij er geen verdere verantwoording voor hoefde te geven. Dit verzuim werd hem door sommigen zeer kwalijk genomen. Ze gingen zo ver te beweren dat de door hem gevonden Griekse woorden niets bewezen en enkel het gevolg waren van een *hinein-interpretieren*. Daarom eisten ze eerst meer concrete gegevens over de gevolgde methode. Nu is het enerzijds wél mogelijk op grond van de resultaten de wetenschappelijke ernst van M. Ventris' werk na te gaan, vooral als men de vorige mislukte ontcijferingspogingen kent, maar is het anderzijds ook juist dat deze nooit op zichzelf het uiteindelijk bewijs van de absolute geldigheid der ontcijfering kunnen leveren. Methode en resultaat zijn steeds eng verbonden, en voor een ontcijfering als die van het Lineair B lijkt het wel onontbeerlijk om stap voor stap de redenering te kunnen volgen. Nochtans hebben M. Ventris en J. Chadwick daaromtrent nooit iets gepubliceerd, en als men de artikulatiepunten der methode wil onderzoeken, is men op zichzelf aangewezen om de verschillende bewerkingen te rekonstrueren. Doch hiervoor schrikt men licht terug, want het is geen eenvoudige taak.

Het vergt inderdaad moeite en tijd om de ontcijfering in alle details te beheersen, daar ze veel complexer is dan de lektuur van *Evidence* of van *Documents* laat vermoeden. Het is zeker niet zo maar de dekodering van een geheimschrift, zoals wel eens beweerd werd. Integendeel, de ontcijfering van het Lineair B vormt een zeer ingewikkeld geheel waarvan de samenstellende elementen methodologisch helemaal niét uit mekaar voortvloeien, maar toch voortdurend naar mekaar verwijzen. Feitelijk had J. Beattie niet

volledig ongelijk, wanneer hij ze bestempelde als *an evergrowing house of cards*.

Schematisch voorgesteld bestaat de ontcijfering uit drie afzonderlijke hoofdbewerkingen waartussen geen eigenlijk verband kan worden gelegd: ze berusten op gans verschillende premissen en moeten bijgevolg elk afzonderlijk nagezien worden.

1. *Het opstellen van het rooster* geschiedde volgens de door A. Kober¹⁰ uitgedachte methode en assumpties. Grosso modo komt dit hierop neer: twee of drie sign-groups die volkomen identiek zijn op het laatste teken na en die in een gelijkwaardige kontekst optreden, zijn zeer waarschijnlijk de buigingsvormen van één zelfde woord. De tekens in finale positie bevatten dus wellicht dezelfde medeklinker, maar een verschillende klinker. Door vergelijking van verschillende dergelijke reeksen, die blijkbaar hetzelfde buigingsschema vertonen, vindt men dan verder tekens die dezelfde klinker, maar een ander medeklinker voorstellen. Als men een groot aantal van dergelijke verwisselbare tekens bezit, kan men op grond van de aldus gevonden interrelaties een rooster opstellen. Deze redenering is onaanvechtbaar.

Wat echter zeer waarschijnlijk is voor finale tekens, wordt het veel minder voor tekens die in voorlaatste of derdelaatste positie voorkomen, daar het hier zeker niet meer om buigingsvormen gaat; en nóg veel minder wanneer de interrelaties enkel berusten op frekwentieberekeningen, d.w.z. in het geval dat twee tekens vaak samen voorkomen. Meerdere tekens die op M. Ventris' rooster figureren en aldus geïnterleerd werden, zouden derhalve van een of twee vraagtekens dienen gevolgd te zijn. Wat er ook van zij, men ziet dat reeds in deze eerste hoofdbewerking gegevens verenigd werden, die niet van dezelfde orde zijn.

2. *De klanksubstitutie*. Om van dit rooster over te gaan naar een verantwoorde klanksubstitutie bestaat geen methode, dus ook geen controle. Een geniale inval bracht M. Ventris er toe met enkele klankwaarden te beginnen en, gezien de interrelaties, werd het een soort kettingreactie, tenminste voor de circa 45 tekens die op het rooster aangebracht waren.

Wat hier bijzonder dient onderstreept te worden is dat enerzijds deze kettingreactie een waarborg biedt, nl. dat geen willekeurige klankwaarden werden toegekend, maar dat anderzijds M. Ventris uitsluitend opereerde met Griekse woorden (zij het dan ook plaatsnamen), dus met Griekse fonemen van het Ionisch-Attisch. Het

10. In een drietal artikels *Evidence of Inflection in the Chariot Tablets from Knossos*; *Inflection in Linear B Class-Declension*, en *The Minoan Scripts - Facts and Theory*, verschenen in *American Journal of Archaeology* respect. 49, 1945, pp. 143-151; 50, 1946, pp. 268-276; 52, 1948, pp. 82-103.

lijkt dan ook niet zo onredelijk het vermoeden uit te spreken dat er een zeker verband kan bestaan tussen het invoeren van Griekse fonemen en het vinden van zeer fraai klinkende Griekse woorden. Voegen we daaraan toe dat circa 40 tekens, die niet op het rooster voorkwamen, achteraf een klankwaarde toegewezen kregen ook weer op grond van Griekse ekwivalenties; en dat 5 tekens die wel op het rooster voorkwamen, moesten gewijzigd worden, daar ze anders zekere ekwivalenties in de weg stonden.

De draagwijdte van deze opmerking kan misschien door een analogie verduidelijkt worden. Gesteld dat we te doen hebben met twee Germaanse dialecten: een Gd1 dat we bezitten in een nog niet ontcijferd syllabair schrift, en een Gd2 dat we dank zij talrijke teksten zeer goed kennen. Veronderstellen we ook dat Gd1 de tweede Germaanse klankverschuiving zou ondergaan hebben, maar Gd2 niet, m.a.w. dat de verhouding tussen beide enigszins te vergelijken valt met die welke bestaat tussen het Duits en het Nederlands. Een eventueel chronologisch verschil willen we hier buiten beschouwing laten.

Als nu de ontcijfering van Gd1 precies verloopt zoals voor het Lineair B, en als we aan een veertigtal geïnterpreteerde tekens klankwaarden gaan toekennen enkel op grond van Gd2-fonemen, zullen we moeten besluiten dat tussen Gd1 en Gd2 een buitengewoon nauwe verwantschap naar voren treedt. Door de onmiddellijk gevonden fonetische en semantische overeenkomsten, zoals bijvoorbeeld man, kind, spiegel, enz..., zullen we verplicht zijn, en zeker niet ten onrechte, om voor de verdere klanksubstitutie alleen met Gd2 fonemen te opereren; werkwijze die zeker heel wat nieuwe overeenkomsten zal opleveren. Immers wordt naast de p- en k-reeks ook nog een t-reeks gepostuleerd, dan zal men vrij vlug tam, tang, tegel, tong, tin... vinden, dank zij dezelfde fonetische en semantische overeenkomst. Iedere nieuwe vondst zou bijgevolg de bevestiging brengen dat Gd1 en Gd2 hetzelfde fonologisch systeem bezitten, en dat de ontcijfering volledig geslaagd is. Een absolute zekerheid zal onder de Gd1-specialisten heersen en kritiek op de ontcijfering zal niet meer geduld worden. Het kan niet anders of een dergelijke overtuiging moet een sterke druk uitoefenen op het verder onderzoek, nl. waar het gaat om nieuwe sign-groups te identificeren of om blijkbaar niet-identificeerbare sign-groups te beoordelen. Zo bijvoorbeeld voor een sign-group $T_1T_2T_3T_4$, waarvan reeds vaststaat dat $T_1 = sa$, $T_2 = ta$, $T_3 = ra$, en waarvan de kontekst verband houdt met een stad, zal men onmiddellijk denken aan een Gd2 woord *strata* (= straat). Dan moet natuurlijk aan T_4 de waarde van *ta* toegekend worden, maar aangezien T_2 diezelfde waarde reeds bezit, wordt $T_4 = ta_2$. Het

invoeren van homofonen in een syllabarium dat voor al het overige zo economisch te werk ging, zou bij iedereen de vraag moeten doen rijzen of dit niet een aanwijzing is dat er iets hapert met de klanksubstitutie. Nochtans, daar niemand meer aan de ontcijfering twijfelt, wordt er liever beroep gedaan op onbekende schrijftradities, op de onbeholpenheid van een syllabair schrift, op vergissingen van scribae, of op verschillen van kulturele aard.

Het besluit dat we uit deze analogie willen trekken is tweërlei. Ten eerste, het feit dat vele Gd1 sign-groups gemakkelijk kunnen geïdentificeerd worden door middel van Gd2 woorden bewijst hoogstens de relatieve waarde van de ontcijfering. Daardoor wordt natuurlijk het dispuut „juist-onjuist” een afgedane zaak, maar stelt zich des te scherper het probleem van de juiste klankwaarden. Ten tweede, het voordeel dat uit het aanwenden van Gd2 fonemen kon worden gehaald heeft als schaduwzijde dat de ontcijfering in een impasse komt. Dit kan slechts verholpen worden door het elimineren der homofonen en door het zoeken naar een meer genuanceerd fonologisch systeem.

3. *Het invoeren van de spellingkonventies.* Het aantal ekwivalenties met Griekse woorden kon nog veel groter gemaakt worden door het invoeren van een tiental spellingregels; regels die de Mykeense scribae zouden in acht genomen hebben bij het schrijven en veel overeenkomst vertonen met een soort stenografie. We menen dat deze voldoende gekend zijn en dat we ze hier niet meer hoeven op te sommen¹¹.

Twee eigenaardigheden vallen hierbij op. Enerzijds de asymmetrie van het systeem, dat twee dentale reeksen onderscheidt en slechts één labiale en één gutturale reeks; dat w-diftongen onderscheidt, maar geen y-diftongen; en dat de initiale s voor een medeklinker niet de regel van de clusters laat volgen. Bovendien lijken de meeste van deze regels geheel nutteloos, en zeker niet van aard om, zelfs voor de Mykeense schriftgeleerden, de lektuur der sign-groups te vergemakkelijken. Het wil ons voorkomen dat slechts beroep gedaan wordt op schrijfkonventies wanneer het gebruikte schrift niet bij machte is om bepaalde fonemen te noteren.

Dit lijkt wel enigszins verdacht, maar we kunnen de spellingregels natuurlijk niet verwerpen enkel op grond van deze eigenaardigheden: we weten inderdaad nog te weinig over het Lineair B en over de antecedenten van deze schrijftechniek. Doch er zijn o.i. een paar argumenten die meer gewicht in de schaal leggen. Ten eerste is het duidelijk dat M. Ventris en J. Chadwick deze

11. Cfr. *Evidence* p. 92, of J. Chadwick, *De Ontcijfering van Griekenlands oudste schrift, Aula-boeken*, 1961, pp. 103-104.

regels opstelden in de overtuiging dat het Lineair B, indien het Grieks was, niets anders kón zijn dan de taal waaruit zich later het Arkadisch en het Cyprisch ontwikkelden; m.a.w. ze staan in functie van een apriorisme waarvan men zich niet altijd voldoende bewust is. Ten tweede willen we herinneren aan het feit dat latere Griekse dialecten, gesproken op het extensiegebied van het Mykeens imperium, enkele fonetische kenmerken bezitten die volkomen overeenstemmen met wat ook het Lineair B zou vertonen, indien men aanvaardde dat de Mykeense scribae heel eenvoudig noterden wat zij hoorden. Het belang van deze overeenstemmingen kan niet genoeg onderstreept worden. Bovendien zouden ze, paradoxaal genoeg, bijna op zichzelf het bewijs leveren van de degelijkheid van M. Ventris' ontcijferingspoging.

Alles samengenomen, een zwaar dossier tegen de spellingregels, of, voorzichtiger uitgedrukt, tegen de opvatting die de mycenologen er van schijnen te hebben.

Besluit :

Aan de waarde van het door M. Ventris opgestelde rooster valt niet te twijfelen. Het moet de basis blijven voor alle verder onderzoek en iedere poging om nieuwe klankwaarden voor te stellen moet rekening houden met het aldus verkregen fonologisch oppositioneel systeem. Het ware echter wenselijk nauwkeuriger te weten hoe het opgesteld werd. Het zou ook voortdurend moeten gecontroleerd en bijgewerkt worden, naarmate nieuwe tabletten aan het daglicht komen. Alle spellingregels die niet rechtstreeks door de syllabaire schrijfwijze te verklaren zijn, mogen slechts voorwaardelijk aanvaard worden, d.w.z. als men ze maar niet tot Mykeense schrijfkonventies verabsoluteert. Ondertussen kunnen ze wel diensten bewijzen om het aanvankelijk onderzoek binnen de perken van het redelijke te houden en al te fantastische interpretaties te vermijden. De klanksubstitutie op zichzelf kan methodologisch niet verantwoord worden. De talrijke en onloochenbare overeenkomsten met Griekse woorden wijzen er op dat de voorgestelde klankwaarden weliswaar een betrouwbaar uitgangspunt vormen; doch ze zijn slechts bij benadering juist. Het fonologisch systeem van het Lineair B was veel gekompliceerder, en zolang er homofonen bestaan, kan er geen sprake zijn van een definitieve ontcijfering. Het ideaal zou zijn dat men een „derde term” vindt, die dus buiten het Lineair B en buiten het Grieks zou staan en waaraan men de tothiertoe aanvaarde Lineair B fonemen zou kunnen toetsen; we denken o.a. aan leenwoorden in het Ugaritisch of het Hittietisch.

Deze kritiek impliceert dat de ontcijfering van M. Ventris ons een beeld geeft van het Lineair B, voldoende scherp om te zeggen dat het een taal is die wel past in de diachronie van het Grieks. Maar als we de spellingkonventies als dusdanig verwerpen, en *a fortiori* als we aan andere mogelijke klankwaarden denken, moeten we aan het Lineair B een speciale plaats toekennen t.o.v. de overige Griekse dialecten. Het valt zeker niet samen met het Acheïsch, dat nadien uiteenviel in Arkadisch, Cyprisch en Pamphyliësch. Het is een taal waarin bepaalde innovaties werden doorgevoerd die andere Griekse dialecten niet kennen; een taal met een sterk afgesloten kasussysteem en op weg om dit te vervangen door een toenemend gebruik van suffixatie (-pi, -de, -te). Dat het Lineair B een eigen evolutie doormaakte, die nergens elders in het Grieks sporen naliet (met uitzondering evenwel van sommige, reeds vermelde, fonetische kenmerken in latere dialecten), hoeft ons niet uitermate te verwonderen, want het was toch de kultuurtaal van een maritiem wereldimperium. En aan deze cultuur, zoals waarschijnlijk ook aan deze taal, werd een vrij brutaal einde gesteld. Als het Lineair B in een of andere vorm voortleefde, was het zeker niet in Griekenland.

Hoe het Lineair B zich verhoudt tot de andere Griekse dialecten valt natuurlijk moeilijk uit te maken. De onzekerheid inzake fonologie is daarvan slechts gedeeltelijk de oorzaak. De moeilijkheid is echter van meer algemene aard, omdat de isoglossenmethode, toegepast op een zeer gesloten corpus van dialecten die slechts fragmentair en veel later zijn geattesteerd, weinig of geen houvast biedt en hoogstens in grove trekken een tendens aanduidt. Enkele trekken zouden kunnen wijzen op een oorspronkelijk ietwat nauwere verwantschap met het Eolisch, of dan toch op een beïnvloeding vanwege dit dialect.

Wat de homerische epen betreft, is het uitgesloten dat er een directe continuïteit zou bestaan tussen het Lineair B en de taal van deze beide epen. De dichter van de Ilias of van de Odyssea wist niets meer over de instellingen, de zeden en gebruiken van de Mykeense periode. De konkrete gegevens, waaruit een zekere kennis zou kunnen blijken, haalt hij uit de vaste halfverzen en uit de traditionele epitheta, eigen aan de orale poëzie, die als het ware over een soort eigen geheugen beschikken. Daaruit vloeit meteen voort, dat de ontcijfering van het Lineair B de homerische kwestie niet kan oplossen, en omgekeerd dat de homerische epen geen ophelderingen kunnen verstrekken omtrent het Lineair B.

Tenslotte zij er ook nog op gewezen dat iedere ontcijferingspoging van het Lineair A, gesteund op de thans aanvaarde klanksubstitutie, een uiterst gewaagde onderneming blijft.

Deze kritische bemerkingen doen geen afbreuk aan M. Ventris' werk, dat zeker geniaal te noemen is: ze mogen niet beschouwd worden als een betwisting, maar enkel als een relativering van de geldigheid der ontcijfering. En met deze relativering beogen we niet een kompromis-oplossing te geven die de voor- en tegenstanders tot een akkoord zou brengen. Ze werd ons opgedrongen door linguïstische overwegingen die trouwens, tot op zekere hoogte, ook gelden voor de klankwaarden van het Cyprisch syllabarium en die o.i. voor het verder onderzoek van belang zijn.